

Čemu *Tragovi*?

DEJAN JOVIĆ

U prvom broju svakog novog časopisa – pa tako i ovog – treba nešto reći o motivima njegova pokretanja i o očekivanjima onih koji su ga inicirali. Čemu *Tragovi*? Kakve *Tragove* želimo? Na koje teme bismo htjeli da se fokusiraju autori koji u njemu pišu? Što očekujemo od *Tragova* – i u smislu užeg akademskog, kao i šireg društvenog utjecaja? Zašto smo časopis koji će se baviti srpskim i hrvatskim temama nazvali *Tragovi*?

Prije svega, potrebno je odgovoriti na pitanje: čemu, uopće, novi časopis? U Hrvatskoj, prema popisu iz *Hrčka* (centralnog portala domaćih akademskih časopisa), u područjima u kojima se pozicionira naš časopis – u društvenim i humanističkim znanostima – izlazi oko 150 aktivnih časopisa. Na prvi pogled, radi se čak o hiperprodukciji časopisa, od kojih se svaki peti relativno brzo ugasi ili postane neaktivan, odnosno neredovit.

Pa ipak, unatoč tolikom broju časopisa, neke se teme u njima relativno rijetko pojavljuju – naročito imamo li u vidu njihovu prisutnost u široj, ne-akademskoj, javnosti. Do početka novembra ove godine, kad je ovaj broj dovršavan, u *Hrčku* se moglo pronaći 194.816 članaka. Od njih je samo 183 opisano ključnom riječju *Srbi*, 50 *Srbi u Hrvatskoj*, a 15 *hrvatski Srbi*. Najviše članaka o Srbima objavljeno je u časopisima *Migracijske i etničke teme* (23), *Časopisu za suvremenu povijest* (21), *Društvenim istraživanjima* (15), *Scrinia Slavonica* (12), *Politička misao* (11) i *Polemos* (10). Detaljnija analiza tih članaka pokazala bi da je daleko manji broj onih u kojima su Srbi središnja tema: uglavnom su jedna od tema. No, ni ključna riječ *Hrvati* nije suviše česta. Pojavljuje se u 578 članaka – uglavnom u istim časopisima ili čak i istim člancima koji pišu i o Srbima. Već i ta činjenica – da se članci o Srbima i Hrvatima pojavljuju u istim časopisima – ukazuje na povezanost srpskih i hrvatskih tema, na njihov suodnos i njihovu isprepletenost. O Hrvatima i Srbima piše se – ako se i kad se piše – tako da jedno često definira drugo ili barem tako da se pri pisanju o jednim referira i na druge. Taj pristup ukazuje na to da se i u suvremenom kontekstu identiteti Srba i Hrvata promatraju kao dvije *spojene posude*. Svaki identitet traga za svojim granicama, pa mu postojanje *drugog* pomaže da definira *sebe*. Drugost

i sopstvo/sebstvo su dvije osobine identiteta. Otkako su se Srbi i Hrvati razdvojili u političkom smislu u više država – raspadom Jugoslavije kao njihove zajedničke države u najvećem dijelu 20. stoljeća – obje države su se angažirale kako bi preoblikovale dotadašnje načine definiranja identiteta naroda koje predstavljaju. To je isto činila i Jugoslavija u cijelom razdoblju svoga postojanja. Narodi ponekad stvaraju države, ali države uvijek iznova “stvaraju” narode – tako što oblikuju i promoviraju (čitaj: nameću) nove sadržaje definicije naroda. Ponekad to čine suptilno (ignoriranjem drugog), a ponekad brutalno: upotrebom sile, zabranama, isključivanjem *drugih* i njihovim pretvaranjem u *neprijatelje*, te stalnom sekuritizacijom same činjenice postojanja manjinskih identiteta. Od stvaranja suvremene hrvatske i srpske države ti su procesi najčešće uključivali neprekidno referiranje na onog *drugog* kako bi se homogeniziralo i “zaštitilo” sebe. Taj je proces stvorio situaciju u kojoj je i u akademskoj zajednici potrebno fokusirati se na Hrvate i Srbe, njihov međusobni odnos i stvarne ili virtualne percepcije o sebi i drugome u tom odnosu – ako se želi razumjeti suvremenost.

Hrvatska i srpska pitanja – ili: kako ih naš časopis naziva u svom podnaslovu: *srpske i hrvatske teme* – preplavila su javni prostor i ispunila do vrha (ili čak i preko vrha) svakodnevnne političke diskurse. Etnicizacija javnog govora u potpunom je neskladu s nedostatkom odgovarajućeg interesa za teme Srba i Hrvata u akademskom prostoru. Time se ove teme – ključne za interpretiranje prošlosti i sadašnjosti Hrvatske, ali i šireg područja (regije) oko nje – prepustaju često nekvalificiranoj javnosti, bez odgovarajućeg utjecaja onih koji se njima profesionalno bave. O Srbima i Hrvatima govore mnogi. Ali, o njima se mnogo i šuti. Govoreći o drugome govori se samom sebi – etnocentrično. Drugoga se sluša, ali ne i čuje. Prešućuje ga se, marginalizira i negira. Drugi u tom odnosu postaje objekt, a ne subjekt. Zato se s njim ne vodi dijalog, jer za dijalog je potrebno priznati drugog kao ravnog sebi, kao subjekta. O drugome se “sve zna” i kao da nije potrebno ništa više čuti ni reći: sve je poznato. Pa ipak, svako malo se pokazuje da se Srbi i Hrvati, unatoč tom što su na nekim područjima stoljećima, a u okviru Jugoslavije 73 godine živjeli jedni pored drugih (i zajedno), zapravo slabo poznaju. Danas, kad su se mjesta gdje žive kao susjedi/komsije prorijedila, i kad su izloženi *govoru mržnje* i fabriciranju negativnih slika o drugome, to je još više slučaj nego što je bio ranije. Ratovi koji su se često vodili za račun drugih (podjednako inozemnih *drugih* i domaćih *elita*) nikako da se završe: oni se produžavaju neprekidnim podsjećanjem

na njih. To se čini upravo zato da bi se spriječila normalizacija odnosa između Srba i Hrvata. Stvaranje isključivo negativne slike o drugome postao je unosan i politički/društveno ponekad profitabilan posao.

Istodobno, ni naše privatne slike o onome drugome nisu samo pozitivne. Sjećanja na prethodne ratove, sukobe i nerazumijevanja, na pokušaje dominacije većine nad manjinom i moćnijeg nad slabijim u tim odnosima nije moguće tek tako izbrisati. Ali, reduciranje srpsko-hrvatskih odnosa samo na sukobe i ratove, samo na nepovjerenje i nesporazume nije ništa drugo nego manipulacija. Odnosi su bili i jesu daleko složeniji: oni uključuju i neprekidne pokušaje sporazumijevanja i suradnje, a ne samo neprekidne pokušaje poticanja sukoba i mržnje. Odnosi Srba i Hrvata imaju *janusovski* karakter: imaju dva lica koja egzistiraju paralelno. S obzirom na to, za oba je društva (srpsko i hrvatsko) pitanje međusobnih odnosa jedan od najsnažnijih faktora stvaranja unutarnje (unutar-nacionalne) podjele. Događa se paradoks: promotori ideje o potpunoj odvojenosti ta dva naroda i o njihovoj navodnoj “vječnoj mržnji” samo djelomično uspijevaju homogenizirati svoju naciju nasuprot drugoj. Istodobno, na pitanju odnosa prema drugome produbljuju podjele unutar svoje nacije. Srpsko-hrvatski odnosi tako postaju, do neke mjere, i srpsko-srpski, odnosno hrvatsko-hrvatski odnosi: oni određuju i unutarnji karakter društvenosti i politike u obje države. To je posebno slučaj sada, kad velik broj Srba iz Hrvatske više ne živi u Hrvatskoj, nego u Srbiji ili u drugim zemljama – u dijaspori. Pogledi na srpsko-hrvatske odnose, na njihovu prošlost, sadašnjost i budućnost nisu ni izbliza isti kod onih Srba koji su ostali živjeti u Hrvatskoj i onih koji su iz Hrvatske otišli bilo zato što su morali i iz nje bili istjerani ili zato što su tako sami odlučili. Stvara se, dakle, nova dinamika unutar-etničkih odnosa, koja je u velikoj mjeri određena pitanjem odnosa prema drugima. Bez obzira na sve manji broj Hrvata u Srbiji i Srba u Hrvatskoj, ili u Bosni i Hercegovini, hrvatsko-srpski odnosi ostaju stoga važno pitanje za obje nacije i sve tri države. Oni se u velikoj mjeri fokusiraju na interpretaciju prošlosti – pred-jugoslavenske, jugoslavenske i rane post-jugoslavenske – kao i na pitanja koja su ključna za identitete obje nacije: pitanje unutarnje kohezivnosti i međusobne razlikovnosti. Zato su ta pitanja ujedno i tako politizirana, što znači da su otvorena u sasvim drugoj sferi u kojoj su manipulacije činjenicama i emocijama legitimne, ma koliko izgledale odiozne i neetične.

U doba *s one strane činjenica (post-factual)* i *s one strane istine (post-truth)*, u doba populizma i amaterizma u kojem svatko ima mogućnost pristupa medi-

jima i društvenim mrežama takvo stanje omogućava manipulacije i ohrabruje manipulatore, čije namjere ni u akademskom ni u društvenom polju nisu nužno dobronamjerne: upravo suprotno. Taj raskorak između neprekidnog javnog govorenja o Srbima i Hrvatima i relativno malog broja ozbiljnih istraživanja o njima (i pojedinačno i u međudnosu) jedan je od glavnih razloga za pokretanje *Tragova* kao časopisa za srpske i hrvatske teme. Držimo da je potrebno stvoriti novi prostor ispunjen sadržajima koji nedostaju, a nužni su za odgovoran akademski i društveni dijalog. *Tragovi* će na svojim stranicama, kao i preko događaja koje će organizirati (javnih tribina, okruglih stolova, konferencija, dijaloga) ponuditi taj prostor. Želimo potaći nova akademska istraživanja srpskih, hrvatskih, srpsko-hrvatskih (hrvatsko-srpskih) i srodnih tema, te ohrabriti nove istraživače da ih ne izbjegavaju. Smatramo da time dajemo doprinos ne samo racionaliziranju diskusije koja je u velikoj mjeri – ponekad i nepodnošljivo – opterećena predrasudama, stereotipima, negativnim emocijama i namjernim stigmatizacijama, nego i da de-tabuiziramo akademski prostor, u kojem je, također, tema srpsko-hrvatskih interakcija bila izložena često sasvim neakademske izvanjskim pritiscima. *Tragovi* će nastojati biti kontrapunkt politikantstvu i amaterizmu, tabuizacijama i totemizacijama koje prate procese stvaranja novih nacionalnih mitova, koji su – u pravilu – usmjereni protiv onog drugog, kojeg prikazuju kao *neprijateljsko drugo*, i to u historijskom kontinuitetu. Nismo časopis koji se mitovima suprotstavlja drugim mitovima. Znamo dobro da je idealizirana slika hrvatsko-srpskih odnosa, bez obzira na njene namjere (politički ponekad sasvim progresivne) bila također jednostrana. Oni koji su je stvarali ili nisu vidjeli ili nisu htjeli vidjeti (ili oboje) da se radi o janusovskoj pojavi, o dvojnosti i kompleksnosti. Kao što je interpretacija koja nudi sliku vječne mržnje i sukobljavanja Srba i Hrvata pogrešna, tako je pogrešna i ideja koja je idealizirala odnose te dvije nacije u okviru ideje o njihovoj vječnoj ljubavi i posebnoj bliskosti. U konačnici, bila je štetna jer je zatvarala, a ne otvarala, prostor kritičkog mišljenja i suočavanja s neugodnim – i za sam mit uznemiravajućim, a time i “nepoželjnim” činjenicama. Ali, nećemo ni podleći danas dominantnom trendu ocimjivanja drugog, njegovog pretvaranja u sigurnosnu ili kakvu drugu permanentnu prijetnju našem opstanku i razvoju. Nasuprot nacionalističkoj pretpostavci o Srbima i Hrvatima kao jedinstvenim tijelima (što je u skladu s korporativističkim i organicističkim idejama o nacijama, popularnima u okviru etnototalitarističke vizije stvarnosti), tretirat ćemo i Hrvate i Srbe kao interno pluralistične

kategorije. Ima ovakvih i onakvih Srba i Hrvata. Ima Hrvata i Srba koji su međusobno daleko sličniji nego što su sa drugim pripadnicima svojih naroda. To je, uostalom, slučaj sa svim narodima, pa ni Srbi ni Hrvati nisu u tom smislu izuzetak, niti to mogu biti – bez obzira na naracije o nacijama koje promoviraju etnonacionalisti. Naš pristup je stoga i humanistički, transnacionalan i globalan: orijentiran je prema pojedincima i društvenim grupama (uključujući podjednako i elite i stanovništvo koje ne pripada elitama), te stoga smatramo da postoje i zajedničke teme i zajedničke pozicije koje ti pojedinci i društvene grupe dijele bez obzira na to bili Srbi ili Hrvati. Oko tih tema se gradi ovaj časopis.

Paradoksalno je – i što se tiče urednika *Tragova* potpuno neprihvatljivo – da je naša akademska javnost u velikoj mjeri propustila gotovo idealnu šansu da se u 1990-im i zbog 1990-ih pozicionira kao predvodnik vala interpretacija razloga raspada Jugoslavije, uzroka sukoba koji su nastali paralelno s tim raspadom i njegovih posljedica. Podjednako je neprihvatljivo da se – uglavnom zbog neakademske razloge društvenog pritiska koji je nastao nakon 1990. – izbjegavaju teme srpsko-hrvatske suradnje, stvaranja i razvoja zajedničke jugoslavenske države, te društvenih odnosa koji su obilježili ne samo 20. nego – u slučaju Hrvatske i Bosne i Hercegovine – i prethodna stoljeća, u kojima su Srbi i Hrvati živjeli unutar istih političkih jedinica (npr. u Austro-Ugarskoj). To je posljedica iste one političke i društvene atmosfere u kojoj je danas uobičajeno o Jugoslaviji govoriti tako da joj se ne spomene ime, nego se umjesto njega govori samo o “bivšoj državi”. Kad se radi o prethodnim oblicima suradnje Srba i Hrvata, oni se prešućuju – pa je tako nedavno i 100-godišnjica proglašenja Države Slovenaca, Hrvata i Srba (29. listopada 1918.) potpuno prešućena. Svako spominjanje srpsko-hrvatske suradnje izaziva nelagodu i nosi sa sobom rizike kojima se istraživači moraju oduprijeti ako žele ostati vjerni svom profesionalnom poslanju, ako ne žele postati mitotvorci. Zbog toga se i dalje valja – posebno u ovom području – boriti za akademske slobode. Akademska je sloboda preduvjet za postizanje globalne relevantnosti naših sveučilišta i instituta, naših društvenih i humanističkih znanosti. Posljedice ograničavanja slobode i autonomije na ovom polju vidimo posvuda oko nas. Umjesto da se istaknu u temi koja je bila doista *naša*, naše su se društvene i humanističke znanosti prečesto povlačile u izolaciju, prepuštajući drugima prostor u kojem su mogle i morale prednjačiti, i to u globalnim okvirima. Uz časte iznimke – kao što je bio, primjerice, *dijalog povjesničara – istoričara* koji je proizveo četiri zbornika

od 1998. do 2008. godine – osjetljive teme su se izbjegavale (što se vidi po podacima koje smo ranije naveli), a slobodni, kritički i dijaloški diskursi zatvarali su se u “akademske kule”, bez većeg utjecaja na društvo. Time su se ujedno i marginalizirale. Tako su na drugim jezicima napisane stotine knjiga o tim – fundamentalno hrvatskim i srpskim, jugoslavenskim i post-jugoslavenskim – temama, dok ih je na našem jeziku objavljeno tek nekoliko. *Tragovi* su tu da taj trend pokušaju preusmjeriti – da vrate *naše* teme kući. Također, želimo dovesti k nama i najistaknutije autore odličnih studija o tim temama napisanih na drugim jezicima: posebno one (autore) koji čine hrvatsku i srpsku, te drugu post-jugoslavensku akademsku *dijasporu*, a kojih sad ima sve više. *Tragovi* ostaju otvoreni svima koji se bave srpskim i hrvatskim temama: jedino ograničenje je ono utemeljeno na kriterijima znanstvene izvrsnosti. Istodobno, želimo iskoračiti iz same akademije u društvo. Ne želimo se zatvoriti u *akademske kule*, nego slijediti suvremene trendove koji *društveni utjecaj* smatraju jednim od kriterija uspješnosti akademskog rada. Naša kuća nije samo akademska, ona je i društvena. Želimo djelovati doista kao *akademske građani* – pri čemu su obje riječi ovog pojma nama podjednako važne.

Što su to, za nas, *srpske i hrvatske teme*? To su sve teme koje u svom fokusu – najužem ili nešto širem – imaju pitanja iz srpskog i hrvatskog privrednog, političkog, kulturalnog, identitetskog, umjetničkog, znanstvenog, konfesionalnog, medijskog i drugih srodnih područja. *Tragovi* su časopis iz društvenih i humanističkih znanosti, koji je vjeran pluralu u riječi *znanosti*. Želimo zadržati multidisciplinarnost u odabiru tema koje tretiramo u časopisu, smatrajući da je takav pristup korisniji od monodisciplinarnosti, koja uvijek može zahvatiti samo neke segmente. Zagovaramo ideju prožimanja pristupa, a ne odvajanja i svrstavanja u posebne *kutije*. Naravno, autori imaju punu slobodu da svoje članke oblikuju po metodološkim pravilima one discipline kojom se bave – ali časopis će biti po temama, po pristupima i po argumentima pluralističan. Bit će, također, okrenut dijalogu i poticat će kulturu dijaloga. Dijalog se potiče time što se oslanjamo na racionalnost i slijedimo visoke standarde akademske čestitosti. Racionalnost nije samo ključna karakteristika akademskog djelovanja, nego i pretpostavka demokracije i mira. Ako nismo uvjereni da je druge moguće uvjeriti, ako nismo otvoreni za mogućnost da drugi uvjere nas, dovodimo u pitanje ne samo bit akademskog rada nego i demokraciju i mir. Ovaj časopis smatra svojom društvenom ulogom – ne samo akademskom – da promovira i potiče kulturu dijaloga. Istodobno, sasvim u duhu ideje dijaloga,

Tragovi će biti časopis društvene i akademske kritike. Kritički pristup podrazumijeva, također, otvorenost prema drugome jer s tim drugim neprekidno ulazi u kritički dijalog. Orijentacija ovog časopisa je fundamentalno anti-autoritarna. Cijenimo pluralizam i inovativnost, kritiku i neprekidno propitivanje, jer smatramo da bez tih osobina nema društvenog i akademskog napretka. Želimo postojeće uvijek iznova interpretirati, jer time doprinosimo mijenjanju onoga što smatramo neprihvatljivim i afirmiranju onoga što je prihvatljivo. Nismo samo opisivači postojećeg, samo statističari, nego aktivni sudionici u oblikovanju novog. U autoritarnim sistemima te otvorenosti nema: umjesto nje se potiče plagijatorstvo na svim razinama – kroz ponavljanje istog, kroz slijepo reproduciranje volje i “istine” koju promovira neki (često nametnuti i samoproglašeni, neakademski) viši autoritet, koji potom namjerno radi na uništavanju kreativnosti, subjektiviteta i digniteta svih onih koji stvarnosti pristupaju kritički. *Tragovi* nastaju i kao odgovor na autoritarne trendove koji postoje u svakom, pa i u našem, društvu. Naš motiv je i u izazivanju autoritarnosti koja koči društveni progres i dovodi do novih konflikata, koji se u našem društvu manifestiraju primarno kroz stvaranje interetničkog, hrvatsko-srpskog, sukoba. Poučeni neposrednim iskustvom vlastita života, nastojat ćemo dati svoj doprinos stvaranju progresivnijeg društva.

Pod srpskim i hrvatskim temama, dakle, podrazumijevamo širok spektar u smislu disciplina, ali uz nužan fokus na Hrvatima i Srbima. No, budući da ta dva naroda posvuda žive s trećima, *Tragovi* će biti zainteresirani i za te treće – bili oni ostali narodi jugoslavenskog, pred-jugoslavenskog i post-jugoslavenskog prostora, ili treće zemlje i entiteti *sui generis* (npr. Evropska unija, međunarodni poredak i sl.) – u mjeri u kojoj oni utječu na hrvatske i srpske teme. Zainteresirani smo, pritom, i za one koji se ne mogu i ne žele jednoznačno definirati u etničkom ili nacionalnom smislu, a koji često zbog toga trpe dodatnu diskriminaciju ili ih se isključuje iz javne, društvene i političke sfere, čime im se oduzima pravo glasa, a time i postojanja. Iako su sve teme u nekom širem smislu *naše*, časopis koji bi se zbog toga bavio svime ostao bi bez fokusa i karaktera, a time i bez identiteta. Naš identitet, ono što tvori našu unutarnju kohezivnosti i razlikuje nas od drugih časopisa, jest upravo to što u fokus stavljamo specifična pitanja koja se tiču Srba i Hrvata, a posebno Srba u Hrvatskoj i srpsko-hrvatskih odnosa u njihovoj cjelini. Ta je namjera, uostalom, i povezala inicijatore časopisa s izdavačem – Srpskim narodnim vijećem, odnosno Arhivom Srba u Hrvatskoj. I SNV i Arhiv kao njegova arhivističko-istraživačka

institucija, pristupaju temi Srba u Hrvatskoj u njenoj cjelini, vodeći računa o novim povijesnim okolnostima članstva Republike Hrvatske u Evropskoj uniji. Takva je i orijentacija ovog časopisa. Svjesni smo toga da i za Srbe i za Hrvate postoje i druge teme. No, bez namjere da te druge teme marginaliziramo, držimo da je pitanje hrvatsko-srpskih odnosa i danas aktualno i važno, kao što je to bilo i u prethodnim razdobljima. Uostalom, naše je 20. stoljeće, pa i početak 21. stoljeća, snažno obilježeno upravo tim odnosom. Uvjereni smo da će tako biti i u doglednoj budućnosti.

Stavljajući srpsko-hrvatske teme i odnose u fokus časopisa, doprinijet ćemo stvaranju pouka koje mogu biti primjenjive na druge slične odnose, npr. hrvatsko-bošnjačke, hrvatsko-slovenske, srpsko-albanske, srpsko-crnogorske ili srpsko-bošnjačke, pa i šire od toga: makedonsko-grčke, makedonsko-albanske i druge slične. Unatoč globalizaciji i internacionalizaciji međunarodnih odnosa, interetnički odnosi nisu nestali s horizonta: oni i danas čine vrlo važnu temu, kao što pokazuju odnosi na Bliskom istoku, u zemljama Istočnog partnerstva, u post-imperijalnim područjima, ali i u drugim zemljama tzv. zapadnog svijeta (npr. u odnosima Škotske i Engleza, Katalonaca i Španjolske, u odnosima Irske i Velike Britanije, u odnosima između domicilnog i migrantskog stanovništva u Sjedinjenim Američkim Državama), na Kavkazu, u Cipru, Libanonu i dr. Stalna napetost između globalizacije s jedne strane i neprekidne obnove nacionalizma i suverenizma s druge bit će jedan od razloga relevantnosti našeg časopisa u širim, globalnim okvirima. Zato su, uostalom, i mnogi istraživači koji se bave tim širim pitanjima pokazali toliko interesa za srpsko-hrvatske odnose, za Jugoslaviju i post-jugoslavenski prostor, pa i za pojedine zemlje tog prostora, a naročito za Bosnu i Hercegovinu, Srbiju i Hrvatsku. Želimo biti referentno mjesto i istraživački partner svima koji se bave ovim temama u suvremenoj globalnoj akademskoj zajednici. Želimo da se o nama ne govori bez nas. Zainteresirani smo da postanemo i ostanemo subjekt, a ne objekt.

Na kraju, potrebno je nešto reći i o imenu časopisa. Zašto baš *Tragovi*? Što znači takav naziv časopisa? Možda se to najbolje može objasniti koristeći dualnost mogućeg prijevoda naziva ovog časopisa na engleski jezik. Riječ *tragovi* može se prevesti kao *traces* ali i kao *footprints*. Ovaj prvi prijevod – u kojem bi tragovi bili prije svega ostaci, ono što je preostalo – ukazuje na stanje u kojem se nakon 1995. našla srpska zajednica u Hrvatskoj, koja preko Srpskog narodnog vijeća pokreće ovaj časopis. U odnosu na njenu važnost i brojnost u

prošlosti, ona je doista danas u Hrvatskoj prisutna samo u *tragovima*. Od njenih 581.663 pripadnika prema popisu iz 1991. godine, ona je na zadnjem popisu stanovništva – iz 2011. godine – svedena na samo 186.633. Takvo smanjenje broja – i to i u apsolutnom i u relativnom smislu, kao postotak ukupnog broja stanovnika države u kojoj živi – nije doživjela nijedna druga etnička grupa u suvremenoj Evropi nakon Drugog svjetskog rata. U Hrvatskoj se od 1991. do 2001. broj pripadnika manjina (pojma koji se koristi za Srbe u Hrvatskoj tek nakon 1990.) smanjio sa 22 na 7.5 posto stanovništva – a trendovi pokazuju da se taj broj i dalje smanjuje. Tragedije kroz koje smo prolazili u 20. stoljeću, stvorile su pesimizam kad se radi o našem dugoročnom opstanku i budućnosti. Oni pesimističniji među nama mogu shvatiti naziv našeg časopisa kao pokušaj da istaknemo upravo tu činjenicu – da danas govorimo o *ostatku ostataka* nekad brojne i važne zajednice, koja je stradala u Drugom svjetskom ratu, ali i u ratu u devedesetim.

Međutim, možda je upravo zbog toga potrebno da ostavimo neke *tragove* kao svjedočanstvo našeg postojanja. Tragovi su stoga ujedno i *footprints*, *otisci* u fleksibilnom i stalno promjenjivom *pijesku* stvarnosti, u kojoj je sve prolazno i ništa sasvim čvrsto i nepromjenjivo. Ovaj časopis stoga slijedi tragove prošlosti, ali i ostavlja tragove u sadašnjosti, za neku – nadajmo se bolju – budućnost, koja neće doći sama po sebi, nego bi mogla biti samo rezultat našeg upornog i marljivog rada. Neka nova generacija, koju želimo već sada involvirati u proces stvaranja takve budućnosti, možda će slijediti naše tragove, a ne tragove onih koji su učinili da je ta zajednica danas i ovdje prisutna tek u *tragovima*.